

L'embassament de la Baells (Berguedà): la transformació d'un paisatge natural i cultural

Jesús Montcada (Mequinensa, Baix Cinca, 1941 - Barcelona, 2005), el narrador del passat mític de l'antiga població de Mequinensa, negada també per les aigües de dos embassaments, comença la seva novel·la *Camí de Sirga* amb aquestes paraules:

"Pilans i parets mestres van esberlar-se bruscament; una fragor eixordadora en la qual es barrejaven el cruixir de jàsseres i bigues, l'ensulsiada d'escales, trespols, envans i revoltons, l'esmicolament de vidres i trencadissa de maons, teules i rajoles, va retronar per la Baixada de la Ferradura mentre la casa s'esfondrava sense remei. De seguida un núvol de pols, el primer dels que havien d'acompanyar la llarga agonia que començava aleshores, va elevar-se per sobre de la vila i es va esfilagarsar a poc a poc en l'aire lluminós del matí de primavera".

Introducció

L'any 1972 van començar les obres de construcció del que ha estat la infraestructura hidràulica més important de la comarca del Berguedà: l'embassament de la Baells. Els ajuntaments de Vilada i de Cercs, i els habitants dels dos municipis, que ja coneixien les intencions del govern de Madrid i de la Confederación Hidrográfica del Pirineo Oriental des del 1970 van viure uns anys frenètics i molt durs: clausura de la línia ferroviària del carrilet, construcció d'una nova carretera, expropiacions de terrenys, d'habitatges, expropiacions de vides, d'històries personals i col·lectives.

L'embassament de la Baells va negar 365 ha de terreny per contenir les aigües del riu Llobregat i de la riera de Vilada, i d'una conca de 532 km². Va caldre construir el gran pont de Vilada i sobretot, i per voluntat i reivindicació de la gent de Sant Salvador de

Rosa Serra i Rotés,
historiadora
i vicepresidenta de
l'Àmbit de Recerques
del Berguedà

la Vedella i de la Baells, un nou poble, el de Sant Jordi. Aquesta comunicació vol explicar el procés de transformació d'una antiga vall en un embassament i les conseqüències que se'n van derivar.

El Llobregat i la seva vall

Les característiques del que anomenem l'alta Vall del Llobregat¹ venen definides sobretot pel riu, el Llobregat, un dels principals de Catalunya. Neix a una alçada de 1.295 m sobre el nivell del mar a Castellar de n'Hug (Berguedà) i desemboca a la mar Mediterrània, al terme municipal del Prat de Llobregat, prop de Barcelona. El Llobregat drena una àrea de 4.948,36 km²; la seva conca abasta les comarques del Berguedà, aproximadament un 20% del total de la conca, Bages, Baix Llobregat, Anoia, Solsonès, Vallès Occidental, Osona i Alt Penedès.

El seu curs fluvial té una longitud total de 156,5 km i gairebé en línia recta des que neix a Castellar de n'Hug fins al mar hi ha 77 km; travessa de nord a sud les comarques del Berguedà, el Bages i el Baix Llobregat llevat de la zona de la capçalera, on l'orientació és est-oest, quan rep les aigües del riu Bastareny, fa que tingui una forma topogràfica de 'T'. A la Pobla de Lillet el Llobregat troba el seu primer afluent, l'Arija, i a Guardiola de Berguedà s'hi troba l'aiguabarreig amb les aigües del Bastareny, que baixa del Cadí.

En el seu curs, el Llobregat va rebent aigües de diverses rieres i rius que van augmentant progressivament el seu cabal: el Saldes, el Peguera, el torrent de les Garrigues, i la riera de Vilada, a l'alt Berguedà; el Metge, la riera de Ballús, la de la Portella, d'Olvan, Clarà, Merola i la riera de Merlès, al baix Berguedà; la riera Gavarresa, la de Cabrianes, el Calders i el Cardener, al Bages. L'Anoia i la riera de Rubí s'hi afegeixen a les terres més planes, amb una colla de rieres i torrents menors fins a la desembocadura.

Més endavant travessa la Serralada Litoral, on s'alterna l'aprofitament industrial (als congosts) amb l'agrícola (a les planes). Un cop deixades enrere Manresa i Montserrat, i ja fora de la comarca del Bages, el riu arriba a Martorell, on rep les aigües d'un altre afluent molt important: el riu Anoia. Des d'aquí i fins a la desembocadura a la Mediterrània, el Llobregat és molt aprofitat tant per als horts i camps de fruiters com per a les fàbriques i grans magatzems que s'han posat als seus marges.

Els aspectes geogràfics de la vall

La seva conca té un desnivell de 2.536 m des del cim de la Tossa d'Alp fins a la desembocada, fet que representa un pendent d'1,3°, que no és uniforme, sinó que disminueix a mesura que el riu passa del curs alt al mitjà i al baix.

Només en els 10 primers quilòmetres, des del naixement a les Fonts, passa d'uns 1.300 m a uns 750 m d'altitud; a partir d'aquest punt ja circula de forma molt més planera, amb un pendent parcial d'un 0,3°. Existeix, però, un important esglaó en el seu recorregut, el que hi ha entre l'aiguabarreig amb el Bastareny i l'aiguabarreig amb el Merdançol, tram en què el riu canvia de direcció EW per la NS i talla les dures calcàries cretàciques de la Nou-Vallcebre a través del congost del Far. Al llarg del seu recorregut, el Llobregat travessa quatre trams de característiques geològiques diferents:

- El Pirineu, que comprèn els relleus, orientals d'est a oest que constitueixen l'alta vall del Llobregat, i que són el Moixeró i la Tossa d'Alp.
- El Prepirineu, integrat per una sèrie d'unitats de relleu orientades d'est a oest i esglaonades de nord a sud, el Pedraforca, Cercs-Serra d'Ensija, la Guàrdia-Vilada, els plegaments de la Nou-Malanyeu, Figols-Vallcebre-la Trapa, i les falles del mateix Llobregat, responsable del canvi de direcció del riu, cap a nord-sud des de Guardiola.
- La Depressió Central catalana és la unitat geogràfica més gran; formada per un seguit de plecans suaus llevat de la zona propera al Prepirineu (contraforts de les canals de Sant Miquel, la serra dels Tossals i la serra de Busa), o més a prop de la desembocadura (Montserrat o el Cairat, per exemple).
- La desembocadura, passada la serra de l'Ordal, agafa la forma de delta, d'uns 100 km², amb llargues platges, tot i que en els últims anys l'hem desviat dos quilòmetres i mig cap al sud en els últims tres quilòmetres i mig del seu recorregut. El nou marge esquerre limita amb el port ampliat i la depuradora. El dret, amb la zona inundable que s'ha fet a la desembocadura, de gairebé un quilòmetre de diàmetre per evitar que el riu surti de mar. En aquest punt hi ha la llacuna de Cal Tet, de 75 hectàrees, que s'ha creat per compensar la desaparició d'espais naturals provocats pel desviament del riu. Això ha permès recuperar la fauna del delta i recarregar l'aqüífer subterrani, un immens dipòsit natural d'aigua que alimenta centenars d'empreses i algunes companyies d'abastament de l'àrea metropolitana. També s'ha guanyat una nova platja i s'han regenerat pinedes.

Les formes de la vall

Les unitats de relleu travessades pel riu han donat diferents sistemes d'erosió que han actuat durant milers d'anys sobre materials de característiques diferents. A la zona de l'alta vall, més concretament a l'alt Berguedà, hi predominen els materials calcaris, molt resistents a l'erosió, la qual cosa ha propiciat l'existència de relleus monoclinals i escarpaments. Durant els primers quilòmetres, el riu discorre d'est a oest, entre les cales meridionals de la serra del Cadí amb el Pedraforca, i constitueix una ampla vall d'uns vint quilòmetres per la qual discorren el Llobregat i el Bastareny.

A partir de Guardiola de Berguedà, aiguabarreig del Llobregat i el Bastareny, el riu discorre en direcció nord-sud per la falla existent entre Guardiola i la Baells, una zona on els materials són essencialment calcaris, per la qual cosa el Llobregat s'encaixa profundament en el rocam totalment erosionat i forma l'estret de Fígols o del Far. L'excavació formada pel riu en aquest congost és important, amb un desnivell de més de 1.500 metres.

A partir d'aquest punt el riu entra a la Depressió Central catalana, amb roques sedimentàries –conglomerats, gresos i lutites– que disminueixen de gra a mesura que el riu s'endinsa a la Depressió Central i la vall s'eixampla; és la zona de les graves i dels materials fins que constitueixen la terrassa actual del riu. Al pas per Puig-reig es torna a encaixar en una zona d'imponents gresos per entrar de ple a la Depressió Central, on els meandres esdevenen una de les seves principals característiques.

Deus, permeabilitat, aqüífers i cabals

La conca del Llobregat presenta una gran diversitat litològica: al Baix Llobregat predominen els terrenys absorbents, amb un escurriment subterrani superior al 50%; entre Berga i Manresa dominen els terrenys drenats, amb un escurriment superficial que pot superar el 8%; i a les zones dels Prepirineus, la serralada Prelitoral i el Pirineu axial, els terrenys presenten unes característiques mixtes amb un escurriment subterrani notable. I és per això que l'alt Berguedà és una zona abundosa en deus: a més de les mateixes de les Fonts del Llobregat i la de l'Adou (o Bastareny) - Bullidor de Sant Esteve, també cal fer notar les de Restanyada, Negra, Castellar del Riu, Tagast-Cabal Obscura, Segadors, Carot, Violí, Gran, Vedella, Avellaner i Sant Llorenç.

D'aqüífers, els del Baix Llobregat en saben molt. Des de fa centenars d'anys que els aprofiten per regar, beure i treballar. La riquesa hidrogeològica prové, més que de les pluges, de les infiltracions de les aigües que entren a la comarca en forma de cabals superficials que aporten el Llobregat, l'Anoia, la riera de Rubí, la riera de Cervelló i altres de menors. Les llacunes del delta (estanys i aiguamolls) constitueixen punts d'aigua superficials, dels quals avui es mantenen com a testimonis d'un passat els estanys de la Ricarda, del Remolar, de la Murtra i d'altres. El nombre de pous de la vall baixa i del delta se situa per sobre els 700, la majoria al delta i explotant l'aqüífer profund amb un volum mitjà d'extracció de 105 hm³/any. Del conjunt d'extraccions, l'abastament industrial i urbà representa més del 85% i el reg agrícola, al voltant d'un 15%.

El cabal absolut –quantitat d'aigua que per terme mitjà porta un riu en un lloc concret i que s'expressa en m³/s– del Llobregat és, segons les dades disponibles, d'1,3 m³/s al Clot del Moro, 4,2 a Guardiola, 5,3 al Collet, 7,3 al Pont de Vilomara, 19,3 a Sant Vicenç de Castellet, 21,6 a Martorell i 16,9 a Sant Joan Despí. El Cardener hi aporta uns 6,5 m³/s, l'Anoia uns 2,5, i la Gavarresa i la riera de Rubí 1m³/s cadascuna.

El Llobregat és un règim mediterrani i per tant irregular per definició: el nivell del riu es manté alt durant els mesos d'abril, maig i juny, a causa de la fusió de la neu a final de primavera, mentre que a partir del juliol inicia una forta davallada que arriba a les cotes més baixes de l'any; torna a agafar un màxim relatiu a la tardor, sobretot al novembre, principalment per les tempestes d'estiu i encara més les més intenses de tardor, sovint destructores.

Una història mil·lenària

Aquest tros de vall de l'alt Llobregat fou el camí de la repoblació de la Marca Hispànica, el lloc escollit per construir-hi l'any 830 el monestir de Sant Salvador de la Vedella i les esglésies de Santa Maria de Baells i Sant Salvador de Miralles més tard. Seguint el Llobregat i gràcies als ponts romànics de Miralles, Rabentí i del Far la gent creuava el Llobregat seguint un difícil camí ral que portava al Pirineu i acostava la gent a les terres més planes de Catalunya.

Per aquesta vall que l'embassament va negar el 1976 va arribar la industrialització amb el tren i l'explotació de la gran conca minera de Fígols i del seu carbó; també tot allò que la industrialització porta afegit, construcció, urbanització i gent de tot arreu.

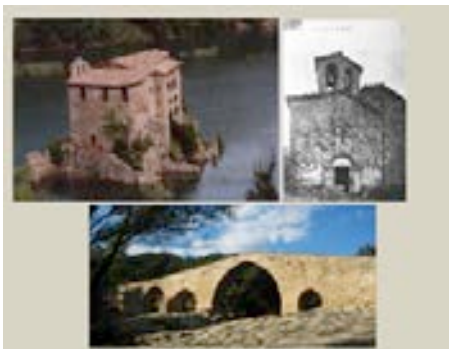

Un monestir convertit en parròquia: Sant Salvador de la Vedella

La primera notícia que tenim del lloc de la Vedella² és de l'any 830, quan els monjos del monestir urgellenc de Sant Sadurn de Tavèrnoles van fundar, al peu del Llobregat, un petit monestir al lloc anomenat *vila Tineosi*, Vilatinyosa, al *pagus* del Berguedà, *super flumen que dicitur Lubricatus*.

En aquest indret, segurament aprofitant el penya-segat erosionat durant milers d'anys per les aigües del riu, l'abat Calort començà a organitzar el nou monestir sota la regla de Sant Benet. Certament que el lema benedictí, *ora et labora*, deuria tenir aquí un gran sentit. Ens imaginem els tips de treballar i els esforços que van caldre per convertir els erms amb terres fèrtils. L'any 835 l'abat Calort de Tavèrnoles aconseguia, per al nou monestir de Sant Salvador, un precepte del rei dels francs Lluís el Piadós de protecció i immunitat a la nova abadia i també el dret a escollir-ne lliurement l'abat; el precepte reial confirmava també els seus béns, una àmplia extensió de territori que arribava fins a Fígols i Malanyeu, amb delmes i primícies, i les obligacions que els fessin els fidels. Una de les característiques de les fundacions monàstiques que segueixen l'avenç del domini carolingi és que s'estableixen en terres ermes i abandonades que pertanyien al fisc, i que per tant, necessitaven la confirmació de les autoritats –en aquest cas del rei Lluís el Piadós, que també atorgava privilegis i una especial protecció.

De ben segur que l'oració i la fe en un projecte van ajudar a fer més suportable

la fredor de l'hivern i la xafogor de l'estiu; també l'extraordinària solitud en què es devia viure en aquest tros de món fa més del mil anys. Com molts monestirs alt medievals els orígens de l'abadia cal vincular-los a l'eremitisme. Sota el roc fou on probablement es va construir el monestir que deuria aprofitar la balma natural; dalt del penyal, més assolellat, més simbòlicament proper al cel, els monjos van construir la primera església preromànica.

La fundació del monestir de Sant Salvador de la Vedella és una fita importantíssima en la cronologia de l'establiment carolingi a Catalunya i en el procés de formació de l'anomenada Marca Hispànica. La cronologia del procés en dóna testimoni, almenys en aquests territoris de la vall del Llobregat. El 785 Girona es lliurà als francs i s'alliberà del domini musulmà; el 789 els pobladors de l'Alt Urgell, la Cerdanya i l'alt Berguedà segueixen la iniciativa gironina.

El 793 el cabdill musulmà Abd-al-Malik envaeix els territoris de la Catalunya Nord, governats pel comte Borrell; al cap de cinc anys, el 798, el comte Borrell, complint les ordres donades per Carlemany al seu fill Lluís el Piadós, ocupa militarment les places fortes de Cardona, Casserres d'Osona i altres castells –sense identificar– de les actuals comarques d'Osona i Berguedà. El 830 l'abat Calort de Sant Sadurn de Tavèrnoles funda el monestir de Sant Salvador de la Vedella; el 833 es consagra l'església del castell de Lillet, el 856 es documenten establiments a Borredà, el 857 es consagra l'església de Sant Martí de Saldes i el 871 la de l'església de Sant Andreu de Greixer. A partir del 870 el Berguedà coneix una nova i forta onada de poblament protegida i impulsada pel comte Guifré el Pilós i continuada pel seu fill, Miró el Jove; l'empenta és tan forta que arriba al Baix Berguedà.

La fundació del monestir de Sant Salvador de la Vedella és clau, primer per l'avançada data de la fundació, el 830, i per la posició davantera que ocupa en aquesta zona de la vall del Llobregat. És, fins a la consagració de l'església de Santa Maria de Merlès, el 839, el punt més avançat del domini cristià no solament al Berguedà sinó també a tota la vall. També per l'especial significació de la seva fundació, sota el patrocini de Sant Sadurní de Tavèrnoles,

un dels grans centres monacals pirinencs de l'alta edat mitjana per la seva posició estratègica –al peu del Valira i del camí cap a les valls d'Andorra– i la fertilitat de les seves terres, i pel fet que tot indica que mai no va conèixer el domini musulmà, amb la qual cosa la vida monacal hi va tenir continuïtat des del domini visigòtic. Tavèrnoles fou un centre d'espiritualitat i d'afany missioner contra els musulmans al s. VIII i començà a rebre donacions comtals a partir del 815, i l'any 830, poderós i consolidat, impulsa la fundació de Sant Salvador de la Vedella i la seva tutela almenys fins al segle XII.

Al segle XI l'abadia de Sant Llorenç de Morunys també quedà sota la seva influència i passà a ser priorat, i també el priorat de Sant Ermenter i Sant Celoni de Cellers, prop de Solsona. Per contra el projecte de crear un nou priorat a Sant Pere de Casserres, dins la parròquia de Sant Pau, al segle XII, no reeixí. A partir del XII l'activitat de Sant Salvador va començar a minvar considerablement, ofegat per la importància dels grans monestirs veïns i perquè, alhora, començava també a declinar la importància del monestir mare de Tavèrnoles.

De la importància del monestir de Sant Salvador n'és testimoni la donació que l'any 955 li van fer els vescomtes del Berguedà, Branduí i Xixol, de l'alu i l'església de Sant Vicenç de Navel, important per l'extensió, l'església i pel fet d'estar situada prop del gran salí de Cardona.

Al segle XI ja havia perdut la categoria de monestir i només era priorat de Tavèrnoles –com a tal figura en l'acta de consagració de la nova església de Sant Serni, el 1040–, que al segle XII accentuà la seva tasca parroquial als feligresos de les cases, masos de l'entorn i especialment als del vilatge de Cercs. A partir del s. XIII, Sant Salvador els priors que depenien de l'abat de Tavèrnoles, es van veure arrossegats per la gran davallada que s'inicià al segle XV; els preveres de la Vedella feren més de rectors que d'administradors dels béns que arrendaren repetidament al llarg dels segles moderns a diferents senyors i comerciants del lloc. En extingir-se el monestir de Sant Serni de Tavèrnoles, el papa Climent VIII donà les seves rendes al seminari de la Seu d'Urgell fins que es fundà el bisbat de Solsona, i aleshores les seves rendes van ser administrades pel monestir de Sant Pere de la Portella fins a la desamortització del s. XIX. El 1873 Sant Salvador de la Vedella era ja una simple parròquia que després fou unida a la de Santa Maria de Cercs en qualitat de sufragània.

Una construcció complexa dalt de la roca

Els edificis que formen el conjunt de la Vedella ocupen la totalitat del roca des de fa una bona colla d'anys; l'aspecte actual correspon, en la major part, a les obres efectuades al llarg dels segles XVII i XVIII i que envolten l'església, un senzill edifici d'una sola nau

amb absis semicircular i coberta amb volta apuntada de fines del s. XII, a les quals es van afegir capelles laterals, la sagristia, obertura de noves portes i el cor, entre altres obres menors que són dels segles moderns. A redós d'aquesta església hi ha les restes d'una colla de dependències, algunes més modernes que les que podrien identificar-se amb les restes de l'edifici monacal, per les gruixudes parets d'1,20 m amb carreus força regulars. Pel que fa a les obres que emboliquen l'església, tot indica que la construcció aixecada sobre l'església i que ocupa tota la seva planta deu ser del s. XVI, quan Sant Salvador va passar a dependre de Sant Pere de la Portella en època del prior Francesc Viladomar i Sant Miquel. La segona edificació, adossada a l'església i més gran, que ocupa el sector de roca fins a la cisterna, complexa per l'orografia pròpia de la roca i els desnivells, es va aixecar, en dues plantes, al segle XVIII, en temps del prior Francesc Puig i Berenguer, home inquiet i d'empenta que lidera la construcció del santuari de la Mare de Déu.

"Belles pedres" de la Baells

L'església de Santa Maria de la Baells –*Lapides bellos*, en el llatí gens culte del segle X– es va construir al peu del Llobregat i del camí ral. Va donar nom a un petit tros de país que avui resta silenciós sota les aigües de l'embassament i que fins i tot havia arribat a ser poble. La vella parròquia que resistí com a tal fins al segle XIX agrupava una gran quantitat de masies que s'estenien també fins als límits de Sant Quirze de Pedret, Sant Miquel de Blancafert i de Sant Genís de Miralles.

Al segle XIX, quan l'estat liberal es va inventar el municipi, el de la Baells comprenia tot aquest món, el sector sud-oest de l'actual terme municipal de Cercs: des de Pedret fins a Puigarbesós, des de l'Estany Clar i Santa Maria de Miralles fins a la Musulera; i des del serrat del Gall fins a ca la Bòrnia i el torrent de les Garrigues, a tocar del petit nucli de Pont de Rabentí.

L'any 1940 el Ministerio de Gobernación i la Delegación del Gobierno Civil de Barcelona van plantejar a l'ajuntament de la Baells, un dels municipis més pobres i despoblats de la comarca del Berguedà, sense serveis i sense futur, que estudiés la possibilitat d'annexionar-se a algun dels municipis veïns: Vilada, la Nou o Cercs. Van escollir Cercs, no tant per la proximitat –de fet eren ben lluny de tot arreu– com pel dinamisme que des de feia temps mostrava Cercs amb l'explotació minera, la xarxa ferroviària i la carretera. L'ajuntament de la Baells va fer l'últim ple el dia 2 de desembre de 1941. Van celebrar Santa Bàrbara essent ja de *Serchs*.

Una història oblidada; no sabem fins a quin punt va ser trista per als habitants de les trenta-quatre cases que formaven part del municipi: les Planes, cal Mariano, cal Batllona, cal Teixidó, cal Simon, cal Martí Ferré, la Baells, la Palanca, Busoms, Molí de Pedret, el Puig, Vilarrassa, Sant Quirze l'Estanyola, Llebatx, Miralles, cal Pep Ferré, Marolla, la Musolera, el Serrat del Gall, ca la Bòrnia, Molí del Posas, Gamillans, Guingueta, Puigarbessós, Conill, Fontollera, la Tossa, Molí del Nin, Santaeugínia, cal Ros, Rovelló i Mascaró.

La que sens dubte fou trista és la que es produí el 1972 i que confirmava els rumors que feia anys que corrien riu amunt i riu avall: que el pantà es construïa i que negava la vall del Llobregat. La presa, una terrible mur de formigó de més de cent metres, es va construir prop de l'aiguabarreig de la riera de Vilada i el Llobregat; la cua d'aquell immens monstre d'aigua arribaria fins a Sant Salvador de la Vedella i fins i tot es menjaria les cases més properes a Pont de Raventí.

La història recent d'un poble negat per l'aigua

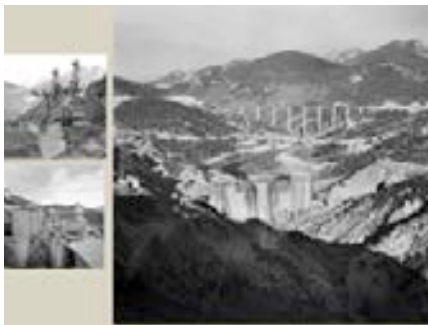
Amb l'arribada del tren a l'alt Berguedà –el 1903 a l'estació de *Fígols-Las Minas* i el 1904 a Guardiola– sorgiren noves oportunitats. L'etapa centrada a l'entorn d'un vell monestir convertit en parròquia i conegut popularment amb el nom *del castell* deixava pas a la transformació derivada de l'arribada del tren, el creixement de l'explotació carbonífera i la construcció d'habitatges per als nous habitants, centenars de famílies vingudes de tot arreu que buscaven feina a la mina, a la colònia Carme o en les botigues i negocis que sorgien, com bolets, al peu de la vella església.

Prop de Sant Salvador, del castell i de cal Vedella, van créixer altres nuclis: Casablanca, els Pisos Nous, i les colònies de Carme i de FECSA. Tots van viure intensament el dia a dia des del 1903, quan va arribar el primer tren, fins al 1973, quan l'última família abandonà Sant Salvador. Entre el 1945 i el 1960 el poble va experimentar un creixement espectacular i al costat dels pisos que construïen la mina i FECSA es van instal·lar emprenedors que posaren en marxa botigues, forn de pa, cafès, la fonda i el cinema, al costat de les obres socials que patrocinava l'empresa minera, l'escola, el camp de futbol, l'economat i l'Hogar del Minero.

La construcció de l'embassament

Dels rumors a la realitat

Des del 1970 que van començar a córrer rumors que el govern projectava un embassament a la zona de Berga. El 1971 els petits ajuntaments de l'alt Berguedà van començar a rebre notícies més clares –visites d'enginyers, notificacions de les institucions de l'època– i el 1972 els primers documents oficials testimonien l'inici del procés d'expropiació de terres, cases i bens, entre els quals destacava l'anul·lació de la

línia ferroviària, el que molts imaginaven com l'única oportunitat que els podia estalviar l'embassament. Però a la dècada dels anys setanta del segle xx les autoritats consideraven molt més important i prioritària la construcció de l'embassament que no pas el manteniment d'una línia fèrria vella i que demanava amb urgència una important inversió.

Els accionistes de la societat explotadora FEVE (Ferrocarriles Españoles de Via Estrecha) van acceptar amb molt de gust la indemnització que els va oferir la Confederación Hidrográfica del Pirineo Oriental; la notificació oficial de la clausura de la línia registrada als ajuntaments de Guardiola i Cercs no va fer sinó confirmar el que tothom sabia des de feia temps. El 1972 els topògrafs i enginyers feia dies que es passejaven per la comarca i el rumors s'havien convertit en evidències. A favor del tren gairebé no es va alçar cap veu, llevat de la de mossèn Àngel Pla i Thomas, que encara el 1988 es planyia, en la seva publicació *Adéu al carrilet!*, del que ara tothom coincideix a assenyalar com una pèrdua irrecuperable.

El perquè de l'embassament

L'embassament de la Baells es va projectar, el 1970, amb el clar objectiu de regular el cabal del Llobregat i aconseguir proporcionar aigua a Barcelona i l'àrea metropolitana tot respectant les concessions hidràuliques existents. Subsidiàriament, es tractava també d'assegurar el reg del Baix Llobregat, controlar la salinitat del riu i regular les aigües del riu –l'embassament és la principal infraestructura de regulació de tot el recorregut fluvial–, la qual cosa era i és beneficiosa per a la indústria instal·lada al peu del riu, que d'aquesta manera s'abasteix d'energia d'una manera regular i evita els paròdics estiuatges i les puntes d'inundacions.

A aquestes funcions inicials se n'hi ha afegit una altra des del 1989 amb la inauguració de la central hidroelèctrica;³ una inversió inicial de 360 milions de pessetes que van fer possible crear la central hidroelèctrica més gran del Llobregat, capaç de produir 23.000 MW anuals d'energia. Quan l'empresa elèctrica Fuerzas Hidroeléctricas del Segre va projectar la construcció d'aquesta central, el Berguedà era, després de la Noguera i del Ripollès, la comarca de Catalunya amb un més alt percentatge d'autoproductors en el total del consum final elèctric. A la Baells s'hi van instal·lar dues minicentrals consecutives, de 5.000 i 8.000 KW.

La importància de l'obra i les seves conseqüències

L'obra d'enginyeria que va significar la construcció de la presa, també el pont de Vilada i la nova xarxa de carreteres, es va projectar i construir en un període de temps relativament curt. El 1970 s'iniciaren els estudis previs, que van avaluar, des del punt de vista tècnic i econòmic, l'obra; també els que van determinar, amb els criteris d'aquells anys, l'impacte i les conseqüències humanes i socials d'aquest fet. Com tots els embassaments, el de la Baells va ocupar una zona habitada des de feina centenars d'anys i per tant va caldre trobar solució als problemes humans derivats del fet d'abandonar cases, terres i negocis i iniciar un llarg i costós procés de gestió de propietats i drets, que en alguns casos s'ha solucionat al cap de trenta anys.

Les obres s'iniciaren el 1972 quan ja s'havien redactat i aprovat els nous projectes de carreteres i s'havia anul·lat la línia ferroviària de cal Rosal fins a Guardiola.

A Cercs també s'havia creat, per iniciativa de l'ajuntament i molt especialment del seu alcalde, Lluís Camps, el Patronato Local de la Vivienda de Serchs, SL, una societat de responsabilitat limitada, de capital íntegrament municipal, amb els objectius de promocionar i, en el seu cas, construir habitatges, amb o sense protecció estatal, per atendre les necessitats derivades de l'execució de plans urbanístics de la població de Cercs. Particularment, per al trasllat de la barriada de Sant Salvador de la Vedella al nou nucli de població de Sant Jordi de Cercs, a causa de la construcció de l'embassament de la Baells i per atendre els grups de població econòmicament més dèbils. També per investigar, informar, assessorar i col·laborar en estudis i activitats tècniques relacionades amb l'habitatge i d'urbanisme.

No va ser gens fàcil. Les aigües van negar una extensa part de la vall del Llobregat i de la zona de la riera de Vilada o del Merdançol, l'única zona apta per al conreu agrícola d'aquesta part de la comarca i força poblada. El poble de Sant Salvador de la Vedella, des de la Roca Roja –amb els seus nuclis de la Casa Blanca, Pisos Nous, Sant Salvador, les colònies del Carme i de FECSA– quedà totalment submergit per les aigües; també la carretera comarcal 1411, els ponts –el magnífic pont de Miralles obra de la Mancomunitat de Catalunya–, una munió de camins i paratges, entre els quals l'església romànica de Santa Maria de la Baells –llevat de la façana, que es desmuntar per tornar a ser reconstruïda– i sobretot, probablement la més transcendental i estratègica de les infraestructures de present i de futur, la xarxa ferroviària –la via electrificada, amb les seves estacions i baixadors– en el tram de Guardiola a cal Rosal, que amb menys d'un any precipità el tancament de la línia fins a Sallent.

La construcció de l'embassament comportà el que, de ben segur, ha estat l'obra pública més important fins a la construcció de l'actual autovia C-16 per a la comarca del Berguedà. L'obra va exigir la construcció

d'una impressionant xarxa de carreteres que van desplaçar l'eix viari del peu del Llobregat a una cota molt superior, per sobre del nivell del pantà, necessària per garantir la circulació de l'alt Berguedà i que amb el temps ha esdevingut clau per a la comunicació de nord-sud de Catalunya arran de la construcció del túnel del Cadí i de l'obertura de l'eix del Llobregat; quan s'està dibuixant el tram de la nova autovia de Berga al túnel del Cadí, el pas per la Baells, i això vol dir per tot el terme municipal de Cercs, és tot un repte no només mediambiental sinó també des del punt de vista de l'enginyeria i les necessitats de comunicació d'un país, d'una comarca i d'un poble.

Solucionar el tema de les comunicacions als anys setanta tampoc no fou fàcil; l'emblema, el símbol d'aquelles obres i de la mateixa imatge de l'embassament avui és el gran i llarg pont de Vilada. Durant anys fou el més alt d'Espanya perquè els seus imponents pilars centrals, de més de 100 m d'altura, tot i que parcialment amagats per les aigües, ho testificaven. Pilars famosos, sobretot el 1989, quan un pescador va identificar un gran i famós forat que va mantenir incomunicada primer i mal comunicada després la gent de Borredà i Vilada durant un llarg període de temps. Però a més del pont de Vilada es van construir quilòmetres de noves carreteres –les que enllaçaven Berga amb Cercs i amb Vilada–, ponts no tan grans però no per això menys importants com el de Cercs o el de la Nou, i sobretot un poble nou, el de Sant Jordi.

Tan nou que encara avui és el poble més nou construït a Catalunya; trenta-tres anys després de la seva inauguració oficial es pot dir que és un poble acabat; com en tots, sempre hi ha coses per fer, millorar i arreglar, però és el poble que havia de complir amb les expectatives de centenars de persones que deixaven de viure al peu del riu per traslladar-se, tots i amb tot, a Sant Jordi.

Construir el poble no fou gens fàcil; no solament pel que significava trobar un lloc adient, escollir unes dimensions i unes característiques, un model, i sobretot lluitar, el 1972, contra unes autoritats que ja havien decidit que el que calia era fer gran Berga i traslladar tothom a la capital de comarca. Aquesta fou la principal i primera lluita i per això es va crear el Patronat de la Vivenda; per aconseguir que tothom que volgués quedar-se a Cercs ho pogués fer, en una casa nova i digna, qualsevol que fos la situació de partida: propietari, llogater o masover.

Traslladar un poble sencer no fou fàcil, donar-li vida, serveis, dignitat, personalitat tampoc; aconseguir que la gent no enyorés Sant Salvador, les velles i negres cases, i tot allò que sentien com a propi, encara més.⁴

Les característiques tècniques d'una gran obra d'enginyeria

La presa és l'obra més espectacular i visible del conjunt de l'embassament; un imponent mur de formigó de doble curvatura de més de 102 metres d'alçada, dels quals 95 són sobre la llera del riu, i amb una amplada de 302 m. Bastida prop de l'aiguabarreig del Llobregat amb la riera de Vilada, s'assenta sobre terrenys terciaris de l'oligocè, formats per alternances de conglomerats i arenisques, amb intercalacions de capes estretes d'arenisca argilosa, en formacions planes, perfectament transversal a la corrent de l'aigua, la qual cosa fa que siguin un bon material per a la fonamentació de la presa.

Les obres, complexes, van exigir la construcció d'una desviació provisional del riu dimensionada per un cabdal d'avinguda corresponent a un retorn de 10 anys, és a dir d'uns 150 m³/seg. Es va construir una presa amb volta cilíndrica de 3,5 m aigües amunt i un túnel de derivació provisional, de planta corba i de 275,65 m.

La forma simètrica en 'V' de la vall respecte a l'eix del riu, la relació corda/altura de 2,75, les condicions mecàniques de resistència de la rocosa i l'absència de problemes en el terreny aconsellaren la construcció de la presa de volta de doble curvatura.

En aquest tipus de preses les seccions horitzontals o arcs estan delimitats, tant aigües amunt com aigües avall, per tres arcs, dels quals el central té el centre en l'eix de simetria i el radi menor que els dos laterals, que són iguals entre si i estan col·locats tangencialment com el central. Excepte l'arc de la coronació que té un gruix constant de 4 metres, la resta d'arcs són de gruix desigual, creixent en direcció als estreps, de manera que a l'arc de la cota 610 metres la relació del gruix és d'1,28; en l'arc de la cota 592 metres és d'1,45 i en el de la cota 556 m és d'1,36 metres. Amb aquesta configuració s'aconsegueix que la línia de pressions passi pràcticament pel nucli central en totes les seccions de l'arc, cosa que possibilita un òptim aprofitament de la capacitat de resistència de comprensió del formigó. Les seccions horitzontals també varien de gruix; la central és 4 metres a la cota 628 metres i de 20,101 metres a la cota 535 metres, que és la del peu que reposa sobre un sòcol més ample que regularitza les càrregues.

El sobreexidor gran es va construir al costat esquerre de la presa aprofitant les característiques del terreny, que van permetre construir un gran sobreexidor format per tres trams i de forma parabòlica, de 6x5 metres a la cota 625 i tancat per comportes i amb un final en forma de trampolí amb perfil circular que permet llançar l'aigua al riu i dirigir la làmina segons la seva direcció. Aquest sobreexidor permet evacuar la màxima riuada calculada, en el moment de la construcció de la presa, en 650 m³/seg., per a un període de retorn de 500 anys i amb una sobreelevació d'1,5m de la làmina

d'aigua sobre comportes. Els desaigües de fons estan formats per dos tubs metàl·lics de 10 mil·límetres de gruix i 1,20 metres de diàmetre interior. La capacitat de cada desaigüe és de 29,11 m³/seg amb l'embassament a nivell normal. El desaigüe de mig fons, localitzat al costat dret de la presa, entre les cotes 556 i 566, està format per un tub de 2,50 m de diàmetre i amb una capacitat de desaiguar de 100 m³/seg.⁵

La construcció de la presa

Les obres es van iniciar el 1972 i van durar quatre anys i mig, aproximadament. Per a la construcció de la presa es va excavar un volum de 200.000 m³ de terreny, tal com hem esmentat, una alternança d'argiles i conglomerats, i en dues fases, l'excavació de la presa i la del sobreeixidor. L'excavació exigia laboriosos treballs previs en els quals intervenien diferents professionals (enginyers, geòlegs i topògrafs): l'estudi del terreny determinava el tipus de roca i les seves característiques i es feien els primers treballs topogràfics que consistien a obtenir mostres de les roques a partir de perforacions amb diferents màquines per passar, posteriorment, al càlcul de les voladures.

Per a la fabricació del formigó, a més de fer servir l'aigua del Llobregat i diferents additius del mercat, es va escollir la pedra calissa de la pedrera de la roca Musorela, entre cal Ros i cal Marolla, dins el terme municipal de Cercs, una pedra que, en temporada de pluges, calia rentar molt bé. Quant al ciment, es va fer servir ciment P-350 de la fabrica Uniland. La fabricació del formigó a peu d'obra va exigir construir una gran central dotada amb tres unitats de 2.000 litres cadascuna i una producció global de 120 m² per hora.

El formigó es transportava fins al moll de càrrega mitjançant tres *silobuses* de quatre m³ de capacitat; des del moll de càrrega es distribuïa als diferents fronts de treball mitjançant unes imponents grues. Gràcies a la baixa relació entre aigua i ciment dels formigons emprats en l'obra, s'aconseguien importants rendiments i òptims resultats, amb una mitjana diària de 1.926 m³. El sistema emprat per formigonar i la necessitat urgent d'omplir la presa van obligar a instal·lar un sistema de refrigeració que, utilitzant l'aigua del riu i mitjançant uns serpents, aconseguia una temperatura òptima de 9,5° i evitava les puntes de temperatura.

També fou molt important el tractament de consolidació, impermeabilització i drenatge. També es dotà la infraestructura de tots els elements necessaris per a la seva auscultació i que permet controlar temperatures (increments tèrmics i temperatures màximes durant el procés de cel·lat del formigó, evolució tèrmica del formigó, xarxa d'isotermes, evolució tèrmica de l'aigua a diferents altures i de l'aire en alguns punts, etc.), el comportament de les juntes (per determinar els desplaçaments relatius dels blocs, obtenir informació sobre l'estat de les juntes, etc.), el comportament mecànic del formigó (deformacions unitàries, estat de la

Característiques tècniques de la presa

-Tipus de presa	volla gruada de doble curvatura
-Desnivellament de l'arc entre els estrepes	302,28 m
-Corda entre els estrepes (arc superior)	254,88 m
-Relleu corda alçada	275 m
-Coronació	450 m
-Gruix de la presa base	2010 m
-Àlçada	2750 m
-Alçada sobre fonaments	10235 m
-Cota de coronació de la presa	63235 m
-Volum de fàbrica	382.000 m ³
-Volum d'excavació	350.000 m ³
-Sobreeixidor	3 corpeses de 60 m
-Capacitat de desguàs sobreeixidors a M.E.E.	587 m ³ /seg
-Desguàs de fons	20 de 120 m
-Capacitat desguàs de fons a M.E.E.	72 m ³ /seg
-Desguàs de mig fons	1 secció quadrangular
-Capacitat desguàs de mig fons a M.E.E.	11200 m ³ /seg

volta i la seva evolució en el temps, xarxa d'isostàtiques, coeficient de dilatació, etc.), moviment de l'estructura i la seva cimentació (desplaçaments horitzontals i verticals, etc.), pressions (eficàcia de la xarxa de drenatge, variacions de subpresions, etc.), i control sísmic per conèixer les acceleracions creades en cas de sisme.

Una de les principals proves per garantir el bon funcionament d'un embassament és el moment de màxima capacitat, que s'havia d'assolir de manera sostinguda, a una velocitat de 0,20 metres per dia, situació que s'assolí el març de 1976, un mes després de la inauguració oficial.

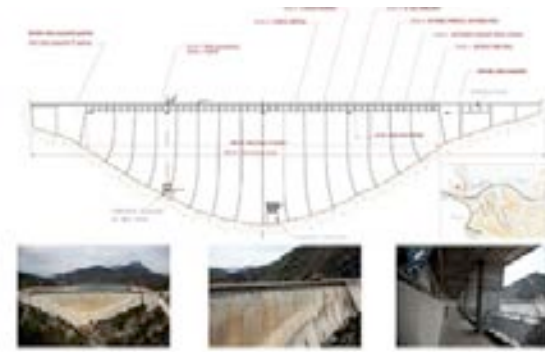
L'embassament de la Baells compleix una bona colla de funcions: complementa l'abastament d'aigua

a Barcelona i a les poblacions perifèriques, millora els aprofitaments existents, assegura els regs del Baix Llobregat i produeix energia elèctrica. Tot i que la funció de regulació li era atribuïda des que fou projectat, no és fins al novembre de 1982 que aquesta funció esdevé primordial atès que va eliminar els cops d'aigua produïts per la ruptura dels barratges, ja que cal considerar que les dades de cabals d'entrada són cabals mitjans per a cada període de 15 minuts o més, i els cabals instantanis podien ser molt més importants; a la sortida, el règim de les aigües era més regular, va retenir tots els troncs d'arbres i materials arrossegats i, consegüentment, disminuï els efectes al tram del riu situat més avall. Sens cap mena de dubte va retardar la crescuda unes set hores, la qual cosa permeté l'evacuació de les zones inundables, i sobretot va reduir els cabals màxims, perquè dels 1.250 m³/seg. a l'entrada, la presa només n'expulsava 810 m³/seg.

El Llobregat arrauxat: crescudes, riuades i inundacions

Fins al segle XIX, amb la generalització de la industrialització, la gent que vivia al peu del Llobregat a la comarca del Berguedà ho feia en llocs mínimament protegits: el nostre paisatge humanitzat dibuixa clarament aquesta aproximació al riu: en temps medievals es construïren, en llocs

enlairats, esglésies i castells; als temps moderns, les grans masies i les masoveries s'escamparen per les zones més planes, sobre les grans terrasses fluvials. Al segle XIX els pobles van créixer, allargassats al peu del riu i de les noves comunicacions que es van construir paral·leles al seu curs, trens i carreteres. És el cas de Puig-reig, Gironella, Cercs, Guardiola de Berguedà i la Pobla de Lillet,

pobles que també van veure créixer fàbriques de riu i colònies, a tocar de l'aigua. Abans del temps de les fàbriques ben poques eren les construccions que s'alçaven al peu de l'arrauxat Llobregat. Fins i tot els molins que hi havia, ho feien força protegits, bastits sobre codines altives i amb llargs canals que els permetien allunyar-se del perill; aquest és el cas, per exemple, dels molins més meridionals de la comarca com són els de l'Ametlla de Merola, bastits a començament del s. XIX, o els medievals de Puig-reig, al punt de cal Casas, o de Gironella, a cal Metre. Llobregat amunt coneixem les restes del molí de Pedret i el del Far, al terme municipal de Cercs i la Nou; els de Guardiola, al Llobregat i al Bastareny, i els de la Pobla; també el primer de tots, el d'Obiols, prop de les Fonts del Llobregat. Una bona manera de protegir-se de la força de l'aigua era construir el molí en un torrent o una riera secundària, afluent del Llobregat. Aquest és el cas de gairebé la totalitat dels molins que hi havia a a comarca: en rius menors, i els torrents i rieres en van plens.

Riu avall, cap a les terres més planes i de rieres més eixutes, els molins s'han hagut de construir al peu del riu gran: el topònim Molins de Rei no ho diu tot de la importància i de la propietat dels molins medievals construïts en aquest indret. Però també aquí el riu s'ha mostrat sempre *flumen terribile et periculosum*; la gent del delta sap, però, que gràcies a aquestes avingudes es va formar el delta i una terra beneïda, rica, un do de déu per als coneus d'horta. Jaume Codina i Vilà (1923-2007) l'historiador del Baix Llobregat, va escriure amb encert: "El Delta es el fill del riu. I el riu va engendrar el Delta, gràcies a les seves avingudes. Mentre el territori no era habitable, les crescudes del riu no constituïren altra cosa sinó una uniforme i gran desembocadura lacustre".

La documentació històrica ha enregistrat moltes de les riuades; el 971 un cop d'aigua s'endua el pont de Navarcles; s'han documentat riuades el 1045, a final del s.XV, el 1565, el 1616, el 1747 i el 1850 al Bages. Especialment al Baix Llobregat des del s. XI, la primera de la qual es té notícia al Congost de Martorell i que va destruir el pont romà és del 1143, fet malbé també pel cop de riu del 1283. El Llobregat ha sortit de mare, especialment la tardor. És de ben segur en aquest camp, el de les crescudes, riuades i inundacions, que

l'embassament es mostra especialment eficaç, d'una manera molt clara la tardor del 1982, i aquest paper regulador fou lloat per tècnics i divulgat àmpliament per la premsa comarcal i nacional. No hem d'oblidar que les inundacions són el desastre més important entre tots els qualificats de naturals, ja que signifiquen el 30% del total de desastres naturals, el 30% de les pèrdues econòmiques i el 20% de les víctimes. Entre 1975 i 2000 s'han comptabilitzat a l'entorn de 100 inundacions importants que han provocat 11.000 víctimes per any i han afectat més de 150 milions de persones; les preses i els embassaments juguen un important paper per minimitzar-ne els impactes.⁶

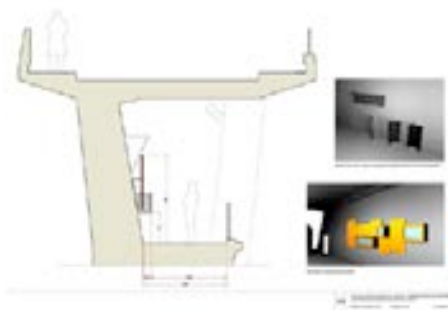
L'aigua regulada i el seu ús

L'embassament de la Baells és un bé comú, avui propietat de la Generalitat de Catalunya i gestionat per l'Agència Catalana de l'Aigua, que també s'encarrega de la gestió de la resta d'embassaments de les conques internes de Catalunya: Boadella, Sau, Susqueda, la Llosa del Cavall, Sant Ponç, Foix, Siurana i Riudecanyes. La resta d'embassaments existents a Catalunya (Baserca, Camarasa, Canelles, Cavallers, Certescans, Escales, Guiamets, Mequinensa, Oliana, Rialb, Riba-roja d'Ebre, Santa Anna, Talarn i Terradets) són gestionats directament per la Confederación Hidrogràfica del Ebro.

L'Agència Catalana de l'Aigua és l'empresa pública de la Generalitat de Catalunya adscrita al Departament de Medi Ambient i Habitatge, fundada el 1998 com a administració hidràulica de Catalunya, encarregada de la política del govern en matèria d'aigües i que es fonamenta en els principis de la Directiva marc de l'aigua (Directiva 2000/60/CE), per la qual s'estableix un marc comunitari d'actuació en el marc de la política d'aigües de la Comunitat Europea, coneguda amb el nom de Directiva marc de l'aigua (en endavant, DMA). La DMA suposa un canvi important en la gestió de l'aigua, ja que té com a objectiu garantir el bon estat dels sistemes aquàtics, tant pel que fa a la qualitat com a la quantitat, a través d'un ús sostenible de l'aigua que es basi en la protecció a llarg termini dels recursos hídrics.

A Catalunya, sense comptar amb els grans estanys repressats dels Pirineus, hi ha un total de 45 masses d'aigua artificials que poden catalogar-se com a embassament formats per "grans preses" d'acord amb la definició de la Comissió internacional de Grans Preses, o ICOLD en l'acrònim angles. D'aquestes grans preses, amb els seus embassaments associats, 17 es troben en l'àmbit dels 13.680 km² que formen les conques internes de Catalunya; la conca catalana del riu Segre, amb 12.950 km², té 23 grans embassaments i la part catalana de l'Ebre i els seus afluents, amb 2.900 km² de conca, té dues grans preses, Riba-Roja i Flix.

Tots tenen una clara funció reguladora del cabal, tant pel que fa als períodes de sequera

com els d'avingudes; els de la conca de l'Ebre són fonamentals per a reg i la producció d'energia hidroelèctrica; les conques internes abasteixen d'aigua l'àrea metropolitana de Barcelona, un 50% per a l'abastament urbà, un 20% per a industrials i un 30% per a usos agrícoles (regadiu i ramaderia).

L'aigua per a l'abastament urbà ha de ser tractada i, en la mesura que s'emmagatzema, i en bones condicions als pantans, el seu tractament serà més fàcil i més econòmic. La

conca del Llobregat té tres embassaments, la Llosa del Cavall, Sant Ponç i la Baells, poc influenciats per l'acció humana i amb estat tròfic qualificat d'excel·lent. Resulta irònic que tinguem la millor aigua del Llobregat en els embassaments i que, quan baixa pel riu, vagi perdent qualitat fins a arribar a les ETAP (estació de tractament d'aigua potable) d'Abrera i Sant Joan Despí, on la feina per potabilitzar-la esdevé molt gran; també és greu que, un cop finalitzada aquesta ingent tasca, aquesta aigua és la pitjor que es pot beure a Barcelona i bona part de l'àrea metropolitana.

Aprofitament cultural

Una llarga història de visites a l'interior de la presa

Des que l'Estat traspassà a la Generalitat la gestió de les aigües de les conques internes de Catalunya, i amb la creació de l'Agència Catalana de l'Aigua, l'embassament de la Baells és gestionat des de Catalunya. L'Agència Catalana de l'Aigua (ACA), que és la institució responsable de l'equipament, autoritza des de fa molts anys la visita a l'interior de la presa prèvia sol·licitud i d'acord amb un protocol que prima una colla de paràmetres propis d'una instal·lació d'aquest tipus: la seguretat, la disponibilitat del personal de la presa responsable de fer la visita, horaris i dies limitats, i concertació prèvia a l'ACA. La gestió porta incorporada una política de difusió i comunicació dirigida a conscienciar la població que l'aigua és un bé escàs. El sistema de visites ha evolucionat i s'ha transformat al llarg del temps:

- La primera etapa, des de la inauguració l'any 1976 fins al 1990, es caracteritza per un règim de visites esporàdic i demandat per la població local, molt especialment per escoles i instituts de la comarca del Berguedà interessats per visitar la infraestructura pública més important de la comarca. Com que la demanda era sostenible i el personal de la presa estava molt motivat, les visites eren molt completes: exteriors, corona i galeries inferiors formaven part de l'itinerari més generalitzat, fins i tot els grups arribaven fins al sobreexidor de fons, a més de 100 metres per sota el nivell de la corona.
- L'espectacularitat de la visita va fer que augmentés l'interès i el nombre de reserves, molt especialment per part del professorat de batxillerat que van conèixer l'experiència a partir de diverses publicacions didàctiques. Aquesta situació provocà que l'ACA optés pel

sistema de reserva prèvia de visita i també per limitar l'accés dels grups a la corona i a la primera galeria. És el període comprès entre 1990 i 1999.

- Arran de la inauguració del Museu de les Mines de Cercs (MMCercs), l'any 1999, la direcció del museu i l'ajuntament de Cercs van plantejar a l'ACA la proposta que fos el MMCercs qui centralitzés les peticions de visita i que es pogués oferir com una activitat complementària a la visita al museu. Des de 1999 el MMCercs s'ha encarregat de fer les reserves de grups, principalment

escolars, així com de gestionar, amb els responsables de l'ACA, l'organització dels grups, horaris, coordinació de les sol·licituds de visita i donar la informació general sobre les característiques de la visita guiada.

Així, els grups d'escolars—els més nombrosos en aquesta etapa— visitaven les instal·lacions acompanyats del personal de la presa. La qualitat de les visites i del servei va fer un salt espectacular l'any 2002, quan l'ACA va instal·lar un conjunt de més de cent imatges de gran format a la zona de la corona de la presa que il·lustraven temes tan importants com la situació geogràfica de la presa, les seves característiques tècniques, la història de la seva construcció i la funció de regulació, emmagatzematge d'aigua i producció d'energia. El juliol de 2002 i amb motiu de la celebració del 30è aniversari de l'inici de les obres, s'inaugurà l'exposició i s'inicià el Festival de la Baells, que ja té continuïtat anual i que és una festa entorn a l'aigua i a l'embassament.

- En aquesta etapa, de 1999 fins al novembre de 2012, és el personal de la presa l'encarregat d'acompanyar els grups escolars i fer les explicacions oportunes durant tot el recorregut a l'interior de la presa i més concretament al nivell de la corona (cota 628) i al llarg de la primera galeria (cota 610). Fou en aquest context que el 2001 el Museu de les Mines de Cercs proposà a l'ajuntament de Cercs, a l'ajuntament de Vilada i al Consell Comarcal del Berguedà l'organització del Festival de la Baells, al qual s'incorporà l'ajuntament de Berga l'any 2003. Entre les moltes activitats que es van desenvolupar en el context del festival, una de les més exitoses va ser la visita guiada a la presa, efectuada pel personal del MMCercs i de la presa de la Baells. Aquesta activitat es va fer de manera ininterrompuda fins al 2007, quan l'organització del festival —a partir d'aleshores en mans del CFI i posteriorment de l'Agència de Desenvolupament del Berguedà— optà per deixar lliure la visita només a la corona i renunciar al sistema de visita guiada.

- A partir de novembre de 2012 el sistema de visites a la presa de la Baells ha fet un pas més i s'ha dirigit clarament a la conversió de l'espai en un producte turístic. L'ACA, l'ajuntament de Cercs i el MMCercs van acordar que a partir de desembre del 2012 fos el personal del MMCercs qui efectués la visita guiada. El museu s'ocuparia de la informació i continuaria gestionant el sistema de reserves així com tramitant les sol·licituds a l'ACA.

Es comercialitza la visita guiada amb el nom de *L'Aventura de l'aigua: l'embassament de la Baells*, en què s'explica que la visita guiada permet al visitant endinsar-se a l'interior de la presa, una de les infraestructures hidràuliques i industrials més importants del país.

De recurs patrimonial a projecte de turisme cultural

El passat industrial ha marcat d'una forma especial fins ben recentment el Berguedà.

El fet que el riu Llobregat, el més industrial de Catalunya, travessi la comarca de nord a sud genera testimonis molt interessants d'aquesta realitat industrial com és el complex del Clot del Moro amb el Museu del Cement de la Fàbrica Asland i el trajecte del ferrocarril, amb les seves estacions (recuperat des de la Pobla de Lillet fins al Clot del Moro), així com el Museu del transport. Igualment, aquest passat industrial es fa palès en les explotacions carboníferes que durant gairebé cent anys han marcat profundament la geografia, l'economia i la vida quotidiana de la comarca. El Museu de les Mines de Cercs ens recorda aquesta realitat; la mina de petroli de Riutort somnis frustrats a la recerca del petroli.

Al baix Berguedà és el passat tèxtil, lligat sempre al riu, que presenta al visitant ofertes singulars i valuoses, com ara el Centre d'interpretació de la Torre de l'Amo de Viladomiu Nou, el Museu de la Colònia Vidal o el Centre d'interpretació de l'església de Cal Pons de Puig-reig, entre d'altres que, fora ja de la comarca, es poden trobar al peu del riu Llobregat, impulsades per Parc Fluvial del Llobregat.

La majestuositat de la infraestructura hidràulica de la Baells, juntament amb les característiques de l'entorn i la potència del tema a tractar, fan que la presa pugui ser un recurs que, convenientment condicionat i interpretat, esdevingui un producte turístic estratègic de turisme cultural industrial al Berguedà. És en aquest context que l'any 2012 la delegació de Turisme de la Diputació de Barcelona, amb el suport de l'ACA i l'ajuntament de Cercs, inicià l'estudi tècnic i executiu per convertir la visita de la presa de la Baells en un producte de turisme experiencial; conculsos els projectes, n'inicià l'execució material, que en la fase inicial s'inaugura aquest estiu de 2016.

El projecte forma part d'un projecte turístic integral impulsat per la Diputació de Barcelona que preveu al llarg del curs fluvial del Llobregat i dels seus principals afluents l'adequació d'una xarxa de senders de gran recorregut i d'uns camins, les vies blaves, que vertebrin, de nord a sud, tota la província de Barcelona a partir dels eixos fluvials. Aquests camins, aptes per ser recorreguts a peu, amb bicicleta o a cavall, i accessibles per a persones amb mobilitat reduïda, volen ser grans eixos turístics i socials per a tothom, per als que vivim a les valls fluvials i els que ens vénen a visitar. La creació del Centre d'interpretació de la presa de la Baells es planteja com una de les accions clau previstes en el projecte.

La visita turística a la presa de la Baells

La visita comença a la zona d'aparcament de la presa, on s'ha ubicat un petit espai d'acollida i d'atenció als visitants, des d'on s'informa –presencialment o amb informació escrita segons els dies i temporades turístiques– sobre horaris, preus i característiques de la visita. La visita guiada comença a l'exterior de la presa, on es veu la gran làmina d'aigua i el paisatge de l'alt Berguedà; a partir d'un itinerari a peu que recorre tota la presa s'arriba a l'extrem de la construcció (cota 632 m), on hi ha el gran sobreeixidor i des d'on s'accedeix a l'interior de la presa.

El primer nivell, el de la corona (cota 628 m), és una gran galeria de més de 400 metres, d'una alçada de 3,5m i una amplada de 2,5m, un punt d'observació privilegiat sobre la vall del Llobregat i l'entorn natural de la Baells. La visita continua fins a la galeria -1 (cota 608 m) a la qual s'accedeix a partir d'un continu d'escales que porten el visitant a l'interior de la presa fins a accedir a la galeria paral·lela a la corona on es pot conèixer com és en realitat la presa en la seva estructura interior.

Al llarg d'aquest recorregut, una atractiva museografia i les explicacions dels guies del Museu de les Mines de Cercs introdueixen els visitants en els grans temes que expliquen no solament la història de la presa sinó també la importància de l'aigua i el passat amagat sota l'aigua.

Per visitar la presa de l'embassament de la Baells cal posar-se en contacte amb el Museu de les Mines de Cercs (plaça Sant Romà s/n, colònia Sant Corneli, 08698 CERCs (Barcelona). Telèfons: +34 93 824 81 87 i +34 93 824 90 25, www.mmcercs.cat i m.cercs@diba.cat).

L'aprofitament esportiu i d'oci

Fa anys, concretament des de 1989, que els ajuntaments de Cercs, Vilada i el Consell Comarcal del Berguedà treballen per aconseguir que l'embassament de la Baells esdevingui un pol d'atracció turística i de dinamització econòmica.⁷ Els últims anys, i després de revisar el pla d'usos existent, el Consell Comarcal del Berguedà ha signat, l'any 2014 un conveni amb l'Agència Catalana de l'Aigua (ACA) per poder gestionar totes les activitats (esportives, lúdiques, mediambientals, forestals...) que es facin al pantà des del territori. El juny del 2015 es va presentar oficialment el primer pla d'usos de Catalunya, un nou marc normatiu de l'ACA creat per promoure les activitats de lleure i turisme en 16 embassaments i 23 trams de riu del districte de la conca fluvial de Catalunya. Els últims anys, i amb molts esforços de particulars i de les administracions locals berguedanes, les aigües de la Baells acullen força activitats d'oci i turístiques, impulsades pel Consell Comarcal del Berguedà. Destaquen les accions a l'entorn al programa *Estiu a la Baells*, que té per objectiu dinamitzar les empreses i entitats que ofereixen activitats entorn de la Baells i així contribuir a millorar els seus negocis; la gestió dels permisos de navegació a la Baells; l'organització dels premis Tecno Baells, que volen despertar l'interès per la ciència i la tecnologia a l'alumnat de primària, batxillerat, cicles formatius de grau superior, universitaris i la ciutadania en general; l'impuls a la *Via Brava*, que forma part d'una xarxa pública d'itineraris marins i d'aigües obertes destinada a la pràctica d'activitats esportives, lúdiques i pedagògiques. Per a més informació de totes aquestes activitats cal dirigir-se a

NOTES

1- Hi ha un parell d'hipòtesis sobre l'origen i la significació del topònim *Llobregat*. Podria venir del llatí *rubricatus*, mot que significa *vermell* i fa referència a les tonalitats vermelloses de les seves aigües, ja que la terra del lloc on neix és vermella i en moments de crescuda l'aigua es torna d'aquest color. Alhora, aquest terme s'hauria transformat en *lubricatus* per dissimilació. *Lubricatus* es deriva del mot *lubricus*, que significa *relliscós*, *fosc* o *fangós*. Aquestes dues versions tenen una certa relació. Podria significar també *llòbrec*, és a dir "ombrívol" o "trist", possiblement pel seu curs encaixat entre muntanyes de nord a sud, cosa que provoca que la vall del riu rebí poca insolació a tota hora.

2- La gent de Cercs i de Sant Jordi, i molt especialment els que havien viscut a Sant Salvador de la Vedella, coneixien i anomenen el conjunt patrimonial que s'alça sobre el penyal amb el nom d'*El Castell*, encara que de castell no n'hi ha hagut mai cap i que les construccions que mig amaguen l'església de Sant Salvador li donen clarament un caràcter de fortificació.

Els historiadors han intentat trobar els orígens del nom de lloc, la Vedella, per tal de desmentir la veu popular que associa, fàcilment i ràpida, el topònim amb l'animal domèstic. Sovint s'ha coincidit a identificar el topònim Vedella amb una derivació d'*Abadella*, és a dir abadia petita i també com a "petita vall" (*vedella*).

Ramon i Jaume Corominas, grans coneixedors de Sant Salvador i de la seva història, consideren, creiem que amb molt d'encert, que el topònim deriva del llatí *vadium*, que és el nom d'un indret del riu que es pot passar caminant, és a dir un gual.

3- La central hidroelèctrica incorporada al conjunt presa-embassament pertany a Fecsa, amb 5.000 kW de potència instal·lada. Representa el 28,2% de la potència hidroelèctrica de la conca del Pirineu Oriental, però la seva funció principal és la regulació del Llobregat, a més de l'abastament d'aigua per al reg i consum. La central de la Baells funciona amb una turbina Francis amb una potència de 5.033 kW (salt nominal) que arriba als 7.151 kW de màxima potència.

4- El dia 7 de febrer de 1976 el rei Joan Carles i la reina Sofia van inaugurar oficialment el pantà de la Baells. Feia tres mesos de l'explosió que va llevar la vida a trenta miners a la mina Consolació; gairebé al mateix temps de la mort del general Franco. La visita va servir per inaugurar l'últim pantà projectat per la dictadura –el primer inaugurat en democràcia o en procés de transició cap a la democràcia–, per inaugurar oficialment el nou poble de Sant Jordi i també per donar el condol a les vídues i familiars del que fou un terrible accident les conseqüències del qual els mitjans de comunicació de l'època gairebé no van tractar, enfeinats com estaven a fer el seguiment de la malaltia que posà fi a la vida de Franco el 20 de novembre d'aquell mateix any.

5- Les grans preses són els més grans artificis i estructures construïts per l'home en els seus intents d'imitar i transformar la naturalesa; són també, però, molt costosos i poden suposar importants afectacions socioeconòmiques i mediambientals.

Un dels paràmetres que l'enginyeria fa servir per avaluar la monumentalitat i la grandesa d'una presa són les dimensions, l'altura, el volum de materials emprats en la seva construcció, i especialment el volum d'aigua embassada. En general les grans preses, segons la classificació de la ICOLD, tenen una altura mitjana moderada, d'uns 25 metres, per la qual cosa cal no confondre la definició de gran presa amb la percepció que totes les seves estructures són grandioses. El 61% de les preses tenen una altura inferior a 30 metres, el 91% inferior a 60 metres i només un 2% de les preses tenen una altura superior als 100 metres. Únicament existeixen 154 grans preses (0,47%) superiors a 150 metres... La més alta és la de Nurek, feta amb terra, al Tadjikistan, i té 300 metres d'altura. A Espanya la més alta és la de La Almendra, amb 202 metres, de tipus volta i construïda amb la finalitat de produir hidroelectricitat.

Extret de Lluís Berga Casafont: *Forma i funció de preses y embalses*, IT núm. 81, 2008, p. 80-85.

6- *"L'any 1864, el dia 8 de novembre, de les deu a les dotze del vespre, va fer un aiguat a la Pobla, Sant Jaume i Gombren, que a casa part va fer uns estragos mai vistos, que a ser tot a una part aquells aiguat se n'haguera emportat algun poble de la vora de l'aigua. Ací a la Pobla l'endemà jo hi vaig venir (llavors vivia a Gombreny) i l'aigua havia arribat a la plaça a l'alçada d'un home causant danys considerables i el Regatell es va emportar la casa que hi estava (el que després va ser) el meu sogre i li va prendre dels braços un noi de cinc anys fill seu i germà*

de (la que després va ser) la meua esposa que llavors tenia 13 anys i el noi el varen trobar negat a Puig-reig i la demés família varen sortir per la teulada seva i passant la de cal Ansic i per sobre la cabanya i treballs a escapar mig despulats i luego la casa va fer un gran estruendo i anant-se'n aigua avall i els treballs a arribar al Trinà, pels grans rius d'aigua". (Del llibre de Recordances de Joan Bartés i Rovira, nota escrita l'any 1899. Arxiu de la Pobla de Lillet, citat per C. Solé, M. Lapuerta i J. Galle "Situació històrica de la riuada de novembre", a *L'EROL* 4, març 1983, p. 20 i 21).

7- Redacció "L'aprofitament turístic del pantà de la Baells." *L'EROL: revista cultural del Berguedà* [en línia], 1998, núm. 59, p. 65-66. <http://www.raco.cat/index.php/Erol/article/view/172682/250605> [Consulta: 29-05-16].

BIBLIOGRAFIA

- ARMENGOL, J. i altres *La qualitat de l'aigua als embassaments: la seva gestió*, Treball de Recerca del grup multidisciplinari FLUMEN de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i la Universitat de Barcelona (UB); publicat a www.flumen.upc.edu/admin/files/94.pdf.
- BERGA CASAFONT, Lluís "El papel de las presas en la mitigación de las inundaciones", a *Ingeniería Civil* núm. 144, 2007. p. 7-13.
- BERGA CASAFONT, Lluís "Forma y función en presas y embalses", *I.T.* núm. 81, 2008, p. 80-85.
- CLARET I SALA, J. M. COSTA CURRIU, A. "Sant Jordi, poble inacabat", a *L'EROL* núm.4, setembre 1983, p.23 i 24.
- CLOTET PERARNAU, Núria "La Conca de la Baells (Alt Llobregat): Els processos geomorfològics actuals responsables del subministrament de sòlids i balanç previ de sediments", a *Acta Geologica Hispanica*, t 19 (1984), p.177-191.
- CLOTET, Dolors "La presa de la Baells: una obra colossal", a *REGIO7*, 17-02-2016.
- COROMINAS, R. COROMINAS, J. "Sant Salvador de la Vedella, Estat actual i hipòtesi per una reconstrucció", a *L'EROL* 1999, núm.60, p. 26-31.
- GARCÍA ESPINA, S. ESCOBET GUIRÓ, M. "Sant Salvador de la Vedella, un poble submergit per les aigües", a *L'EROL* 1983, núm. 4, p. 16-22.
- GUERRERO, MARTÍN. ROMERO, R. DEL RÍO ZULOAGA, F. GONZÁLEZ, E. "Presa de la Baells", *Obras Públicas*, diciembre 1979, p. 1.079-1.095.
- REDACCIÓ "L'aprofitament turístic del pantà de la Baells.", a *L'EROL*, 1998, Núm. 59, p. 65-66.
- REDACCIÓ "El pantà de la Baells", a *L'EROL* 1990, Núm. 30, p. 31-23.
- RIU I RIU, MANUEL "La petita abadia de Sant Salvador de la Vedella o Abadella", a *L'EROL* 2006, núm. 88, p. 33-35.
- SERRA ROTÉS, R. "El Monestir de Sant Salvador de la Vedella", a *L'EROL* 1983, núm. 4, p. 14-15.
- SERRA, R. BOIXADER, A. "L'embassament de La Baells (Cercs)", *Quaderns Ruta Minera* núm. 7, Manresa 2007.
- VILADRICH, Lluís i altres "La conca del Llobregat al Berguedà des de la perspectiva de les ciències de la natura", a *L'EROL* 1990, núm. 30, p. 7-25.
- AADD "La riuada de 1982 al Berguedà", a *L'EROL* 1983, núm. 4, p. 13-40.